

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra biblických věd

Teologické nauky

Ing. Jiří Nejezchleb

Biblické války ve Starém zákoně
Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. Stanislav Pacner, Th. D.

2011

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

V Brně, 12. dubna 2011

.....

Poděkování

Zde bych chtěl poděkovat vedoucímu práce ThLic. Stanislavu Pacnerovi, Th.D., který se ujal vedení mé práce.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Bojové techniky okolních národů	7
3. Pojetí války ve starověkém Předním východě	12
4. Jozue.....	15
4.1. Pozadí knihy Jozue.....	15
4.2. Dobytí Jericha	17
4.3. Dobytí Aje	21
4.4. Gibeoňané a Amorejci.....	23
4.5. Byl dobyt celý Kanaan?	26
5. Biblické války knihy Soudců	28
5.1. Byl dobyt Jeruzalém?	28
5.2. Soudkyně Debóra	29
5.3. Gedeón	30
5.4. Abímelek	32
6. Založení království a vytvoření stálé armády	34
6.1. Pelištejci	34
6.2. Samuel	35
6.3. Jádro stálé armády	36
6.4. Mikmáské tažení	36
6.5. David	37
6.6. Dobytí Jeruzaléma.....	37
6.7. Opevnění izraelských osad.....	38
6.8. Střetnutí s Aramejci.....	39
6.9. Změna organizace izraelské armády	40
7. Závěr.....	41
Bibliografie.....	43
Sekundární literatura	45

1. Úvod

Ve Starém zákoně je mnoho zmínek o válkách, které vedli Izraelci proti okolním národům. Tato problematika mě vždy zajímala a tak jsem si vybral toto téma i pro svoji bakalářskou práci. Jaké zbraně a jakou bojovou taktiku bojovníci používali, co bylo příčinou úspěchu či neúspěchu při jednotlivých bitvách. Také mě zaujala otázka, zda o událostech psali lidé, kteří v oblasti žili a popisovaná místa znali. Pokusím se posoudit, zda boje skutečně proběhly tak, jak jsou v Bibli popisovány, či nějaké údaje byly přidány později. Posoudím, jaký význam pro bojovníky mělo, že bojovali za Hospodina, co to znamenalo pro jejich motivaci.

O válkách se píše v mnoha knihách Starého zákona. Zabývat se všemi popisovanými boji by přesáhlo možný rozsah bakalářské práce. Ve své práci bych se chtěl proto zaměřit na biblické války ve starověku, jak jsou popsány ve Starém zákoně v knize Jozue a Soudců. V první části své práce bych se chtěl zabývat otázkou, jaké zbraně se v tehdejší době používaly, jaká byla obvyklá bojová taktika, jak byla obléhána města, jak při tom obléhatelé postupovali. Při četbě Starého zákona nás může napadat otázka, jak Bůh působí v dějinách. Někdy to vypadá, že je tyran nebo despota, někdy vede svůj lid k vyhlazení nepřátelských národů. Dobyvatelské příběhy najdeme hlavně v knihách Deuteronomium a Jozue.¹ Obraz takového Boha se nám někdy může zdát jiný, než jsme si jej představovali. Při obsazování Svaté země izraelskými kmeny ale opravdu docházelo k bojům, které byly často velmi kruté. Ohledně obsazování se často objevuje Hospodinův slib, že národy před Izraelci vyžene.² Jindy je ale formulace ještě ostřejší a Hospodin mluví přímo o příslibu, že tyto národy Hospodin prostřednictvím Izraele vyhladí. (Dt 7,23) Napadá nás, zda taková formulace už není příliš silná a zda příliš nepopírá představu milujícího Boha. Na takové otázky není jednoduché najít odpověď.

V této bakalářské práci nemám ambice zodpovědět tyto zásadní otázky. Jde mně spíše o to pokusit se nastínit odpovědi na dílčí témata, boje popisované v knize Jozue a Soudců. Budu se tedy spíše zabývat tím, jak tyto války probíhaly, jak jsou líčeny v Písmu nebo jaké zbraně bojovníci používali.

¹ Srv. Romer, Thomas: Skrytý Bůh. 1. vyd. Jihlava, Mlýn, 2006, str. 73.

² Srv. Piškula, Jiří: Svatá válka v Koránu a Bibli in Getsemany 2010, číslo 4, str. 108 a Lv 18,24

Vzhledem k pravděpodobnému datování událostí popisovaných v knihách Jozue a Soudců je pro účely této bakalářské práce nejdůležitější studium asyrské armády. Příslušníci ostatních národů, se kterými Izraelci přicházeli do konfliktu, byli hlavně vazaly Asýrie.³ Proto se ve své práci chci zaměřit na studium asyrské armády, její výzbroje a bojové taktiky. Soustředím se na průběh bitvy u Lakíše, kterou Asyřané vyhráli a překonali mohutné opevnění města.

Chtěl bych nastínit vývoj izraelské armády po vzniku království, kdy za krále Davida došlo k profesionalizaci armády a pokusit se porovnat změny v armádě ve srovnání s tím, jak fungovala v době dobývání Kenaanu, jak je to popsáno v knize Jozue a Soudců.

³ Srv. Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu. 1. vyd. Praha: Libri, 1999, str. 40.

2. Bojové techniky okolních národů

V prvních staletích 1. tisíciletí před Kristem byla v oblasti Kenaanu zjevná nadvláda Asyrské říše.⁴ Od roku 738 musí Izraelské království platit daň, po pádu Samaří v roce 722 ztrácí autonomii a stává se asyrskou provincií. Vytvářela se oblast společného trhu. Asyřané budovali síť komunikací, po kterých se mohli rychle přesunovat. Porobené obyvatelstvo bylo deportováno, alespoň jeho intelektuální část. „Asyřané vydávali právnícké a propagandistické dokumenty, které vyžadovaly naprostou podřízenost vazalů asyrskému králi a oslavovaly asyrská vítězství a vyhlazení všech nepřátel Aššuru.“⁵

Černý obelisk znázorňuje Jehu, krále Izraele, který se klaní asyrským vládcům. Dále existují asyrské záznamy o tributu 100 talentů stříbra, které musel zaplatit Nenahém asyrskému králi Tiglat-Pileserovi III. (2. Kr, 15,19-20). Ten toto stříbro vymáhal na všech válečnících, aby je mohl zaplatit. Tiglat-Pileser potom znovu vytáhl proti Izraeli, kdy porazil izraelského krále Pekacha. V letech 727 – 722 př. Kr. obléhal Salmanaser V. Samaří, které dobyl. Samostatné království severního Izraele skončilo.⁶

V bojích Asyřané úspěšně používali obléhací rampy proti městům. Asyrský král Sancherib se potom chlubil, jak dobyl 46 měst s použitím dobývacích ramp a vybudovaných tunelů pod hradbami. Úkolem obléhacích ramp bylo prorazit hradby vytvořením cesty v kamenech nebo v cihlách. Původně byly používány obléhací stroje s plochým povrchem, zatímco pozdější modely za vlády Tiglat – Pilsery III., Sargona II. a Sennacheriba měly hřídele ze dřeva a silné ocelové hlavy s ostřím. Později se obléhací stroje používaly v lehčím provedení, které byly více mobilní, pokryté napnutou kůží. Rampy zobrazené v asyrských reliéfech v Ninive ukazují obléhání Lakíše.⁷

Vojsko je definováno jako „organizovaná skupina válečníků, schopná vyvíjet soustavnou a řízenou bojovou činnost“.⁸ První vojska se začala vytvářet až se vznikem státu, současně se vznikem písma. Na Předním východě to bylo v pozdní době urucké.

⁴ Srv. Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu, str. 40.

⁵ Romer, Thomas: Skrytý Bůh. 1. vyd. Jihlava, Mlýn, 2006, str. 73.

⁶ Srv. Sakenfeld, Katharine Doob: The new interpreter's dictionary of the Bible. Volume 5, S-Z. Nashville, Tenn. : Abingdon Press, 2009, str. 808-809.

⁷ Srv. tamtéž, str. 809.

⁸ Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu, str. 410.

Již v této době lze pozorovat zárodky velitelského sboru a také mužstva, které plní bojové úkoly i za hradbami pevností. Již po roce 3000 př. Kr. se začala používat bojová hradba, i když zatím na primitivních vozech tažených většinou osly. Vozy se používaly také jako vyvýšené plošiny pro velitele. Ti takto z vyvýšeného místa mohli řídit bitvu. Také se z nich ale střílelo. O společenském významu armády vypovídá hrob muže jménem Meslalamdu z urského královského hřbitova. Z jeho výbavy pocházejí také drahé zbraně, například přilba ze zlaté fólie nebo zlatá dýka. Součástí vojska byla těžká pěchota, která měla přilby a nějakou ochrannou zbroj, dále lehká pěchota, bojová vozba a také ženisté.

Nejvyšším velitelem bývá samozřejmě panovník, velitelský sbor se pak skládal z vrchního velitele, vyšších a nižších důstojníků a poddůstojníků. Vojsko bylo získáno úředně nařízeným odvodem, vojáci však dostávali odměnu za službu, a to ve formě pozemků. Postupně je vojsko také doplňováno jezdeckem, které tvořili hlavně kočovníci. Postupně se rozšiřovalo použití koní v tehdejších armádách. Koně byli používáni jako tažná zvířata pro lehčí typ bojových vozů, ale také pro těžkou jízdu v pancířích a přilbách.

O vojsku v Asyrské říši v jejich počátcích nám chybí informace. Předpokládá se, že Asýrie disponovala všemi tehdy známými zbraněmi. Asyrské vojsko se skládalo z velitelského sboru podléhajícího panovníkovi a dále z vyšších a nižších důstojníků a poddůstojníků. Branci bývali odváděni na základě úředního výnosu. Některé jednotky však byly profesionalizovány, což je vidět z toho, že podstupovali stálý výcvik. Asyrská armáda měla dobře organizované zásobování.⁹

O zbraních se mluví také v Písmu. Postupně u nich docházelo ke změnám co do tvaru a velikosti. U materiálu se přecházelo od pazourku k bronzu a železu. Používaly se jak zbraně útočné, tak obranné. Jednalo se o malý štít, který byl pravděpodobně kulatý a velký štít, který byl podlouhlý, a to ze dřeva potaženého kůží (Jr. 46,3). Ještě za Saulovy vlády nebyla přilba příliš rozšířená (1S 17,38). Pancíř byl také vzácný, měl jej často jen vůdce. (1S 17,5 a 1Kr 22,34) Později nosila pancíř také určitá skupina bojovníků (2 Pa 26,14). V Písmu se mluví také o útočných zbraních. Byl to například prak, který použil David proti Goliášovi (1S 17,40). Dále se v Písmu zmiňuje kopí, jednak malé, které bylo lehké (1S 18,10) a také velké, které bylo těžší. Takovým

⁹ Srv. Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu, str. 411-412.

velkým kopím bylo možné propíchnout i dva lidi najednou (Nu 25,7-8). Také se zmiňuje dýka a krátký meč (Sd 3,21). Pro tyto dvě zbraně je v originále jen jeden výraz, je potom těžké je rozlišit. V Písmu se mluví také o luku a šípu (2 Kr 9,24). Některé byly schopné přenášet rozžhavené látky, kterými se zapalovala také nepřátelská opevnění. K bojovým účelům na blízko se používaly také pochodně, ty se mohly v noci a při snížené viditelnosti používat také k signalizaci. V Písmu se zmiňuje také palcát (Př 25,18 a Jr 51,20). Ten byl ale ve starověku méně používaný než ostatní zbraně.¹⁰

Válečný vůz, který byl tažený koňmi a býval obsazený třemi muži, se v izraelském vojsku používá až v době Šalamounově (2Pa 9,25). Bojovníci měli u vozů rozdělené úkoly – jeden řídil spřežení, druhý byl lučištník, který střílel. Třetí pak držel ochranný štít a velel akcím (1 Kr 9,22). Čtyřkolové vozy převzali Izraelci pravděpodobně od Asyřanů až na konci 8. století. Izraelci vozy nejspíše nevyráběli, ale dováželi z Egypta a Malé Asie.¹¹ V Písmu se mluví o velkém počtu těchto vozů, kterými nepřátelé ohrožovali Izraelce (Sd 4,3 a 2S 10,8).

Obléhačím stroje na způsob katapultu, mohly být nejen zbraněmi útočnými, ale i obrannými. Obléhačím operace byly přivedeny k dokonalosti v Asýrii okolo roku 1000 př. Kr. Zde Asyřané používali obléhačím věže, ale také těžká kolová beranidla opatřená krytem proti lehkým střelám. Beranidla byla používána pro napadání bran a slabých míst nepřátelského opevnění. Téměř inženýrský způsob vedení války asyrskou armádou pod vedením Sinacheriba dokládají výsledky archeologického průzkumu města Lakíše. Asyrskou armádou pod vedením Sinacheriba. Zde vybudovaly asyrské ženíjní jednotky proti jedné z lakíšských bran velkou nájezdovou rampu, po které se k hradbě mohly přiblížit nejen obléhačím stroje, ale také vojenské jednotky. Obránci města potom vystavěli podobnou, ale vyšší rampu zevnitř města, k boji potom došlo na místě styku těchto dvou ramp. Předtím ještě obléhatelé museli navýšit svoji rampu. Povrch rampy byl pokryt plochými kameny, po kterých mohla být přisunuta kombinovaná dobývací věž s beranidlem. Archeologické nálezy ukazují, že obyvatelé města Lakíše byli poraženi.¹² Z rekonstrukce bitvy vyplývá, že Asyřané mohli zaútočit

¹⁰ Srv. Allmen, Jean-Jaques von Allmen: Biblický slovník. Praha: Kalich 1987. Přeložil z: Vocabulaire biblique, Delachaux et Niestles, 1964, str. 292-293

¹¹ Srv. Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu, str. 412-413.

¹² Srv. tamtéž, str. 285 a 205.

ve dvou proudech. Věž byla dopravena po rampě k hradbám. Beran byl zaměřen proti střední části nepřátelských zdí. Lučištníci ve věži stříleli na obránce na cimbuří, lukostřelci na zemi postupovali těsně ke zdi. Tak kryli útok pěchoty, která použila nastavovací žebříky. Boj byl velmi intenzivní a trval několik dní. Asyřanům se nakonec podařilo proniknout do města.¹³

O Lakíši se mluví také v knize Jozue. Zde se ale popisuje, jak Jozue dobyl také město Lakíš. Z tohoto popisu by mohlo vyplynout, že Jozue dobyl Lakíš, nikoli Asyřané. Nebo ho dobyl napřed Jozue a potom následně Asyřané (Joz 10,31-32).

Asyrská armáda měla první samostatný sbor ženistů. Asyřané vyvinuli více útočných taktik, s jejichž pomocí podkopávali nepřátelské zdi. Zde se zapojili do boje zákopníci, kteří zapalovali ohně pod dřevěnými bránami. Tyto jednotky také stavěly rampy, s jejichž pomocí se útočníci snažili proniknout přes hradby. Pojízdné žebříky umožňovaly útočníkům překračovat příkopy a rychle zaútočit na kterémkoli místě nepřátelské obrany.

Úlohy bojovníků byly brzy rozdělovány podle zbraní, které používali. Zbraně mají rozdílnou účinnost a ovladatelnost. Někteří měli velké kopí a podlouhlý štít (2 Pa 26,14). Tito bojovníci tvořili úderné jednotky, poměrně pohyblivé, ale vytrvalé a později také měli k dispozici vozy. Lukostřelci měli luk, toul se šípy, krátký meč a malý ochranný štít (1 Pa 5,18 a 2 Pa 26,14). S práčaty tvořili střelecké oddíly.

Vojevůdce měl svého zbrojnoše. Ten byl vyzbrojen štítem, kterým chránil svého pána v průběhu boje. Někdy ho v krajním případě i zabil, aby nepadl do rukou nepřítele. Nebo aby se vyhnul zneuctění, což by se stalo, pokud by bojovníka přemohla žena, ovšem i nepřátelští bojovníci (1 S 31,4).

Ve vojsku byli muži od 20 let. Údaje o počtech bojovníků v Písmu je nutné asi brát s rezervou. Je zde zmínka o početním stavu tisíce mužů na jeden kmen (Nu 31). V době Jozua však tento počet výrazně narostl, bojovníků je už asi čtyřicet tisíc (Joz 4,13). Později by měly být počty bojovníků ještě vyšší (1 Pa 27,1-5 a 2 Pa 14,8). Dramatickou redukci vojska provede Godeon. Tento vojevůdce snižuje stav vojska z třiceti dvou tisíc na tři sta mužů (Sd 7). Zajímavé je, že Izraelci nejsou příliš nuceni ke službě v armádě. V Písmu se uvádí poměrně dost důvodů, proč nemusí nebo nemají jít bojovat. Jedná se o situace, kdy mají nový dům, novou vinici, zasnoubili se

¹³ Srv. Anglim, Simon a kol.: Bojové techniky starověkého světa, str. 186-187.

s ženou a také existovaly i jiné důvody. Dokonce i strach je důvodem, aby se muži nezúčastnili boje. To bylo zcela jiné než u Asyřanů a dalších starověkých národů, kde byli muži odváděni na základě úředního výnosu.¹⁴

Vojsko bylo rozděleno po tisíci, stu a padesáti vojácích, těm veled vždy jeden velitel (Nu 31,14.48, 1Pa 26,26, 2 Pa 25,5 a 2 Kr 1,9). Na poušti byl velitelem Mojžíš nebo některý kněz (Nu 31,6). V královské době působil vrchní velitel, který měl stejnou pravomoc jako král (2 Kr 4,13).

Někdy byla taktika boje vcelku jednoduchá. Bojovníci stáli proti sobě v jedné řadě, vždy muž proti muži. Dokonce se stalo, že k bitvě ani nedošlo. Obě strany si vybrali bojovníky, kteří je měli zastupovat (1S 17, 2S 2,14). Jindy ale šlo o to zastihnout nepřítele nepřipraveného. Takto probíhala většina bitev. Někdy byl takticky předstírán útek, nepřítel byl potom napaden zezadu.¹⁵

¹⁴ Srv. Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu, str. 412 a Allmen, Jean-Jaques von Allmen: Biblický slovník, str. 293.

¹⁵ Srv. Allmen, Jean-Jaques von Allmen: Biblický slovník, str. 293.

3. Pojetí války ve starověkém Předním východě

Ve starověkém Předním východě se snad již od první poloviny 3. tisíciletí objevuje myšlenka, že boj proti nepřátelům není jen věcí lidí, obrany konkrétního národa, ale také věcí bohů, ve které tyto národy věřily. Jednalo se zde tedy o pohanská božstva.

V odborné literatuře se v poslední době začal více používat termín „svatá válka“. Ten se postupně začal používat pro boje, do kterých bohové přímo vstupují, jsou válčící stranou a konflikt je doprovázen nějakými rituály. Takové je užší pojetí svatých válek. Ve skutečnosti jde „o specifický koncept, který určitý dějinný válečný konflikt chápe v perspektivě víry a v závislosti na svébytné povaze teologie (mytologie) daného náboženského systému pak formuluje příběh božího boje. V tomto smyslu je svatá válka nebo svatý boj (divine war) obecným fenoménem starověkého Orientu.“¹⁶

Je znám u různých kultur mezopotamských, u maloasijských Chetitů, ale také u neizraelských národů Syropalestiny. Základem konceptu svaté války je takové pojetí boje, kdy Bůh nebo u pohanských národů bohové vstupují do konfliktu na straně svého lidu.

První doklady představ o boží intervenci do lidských bitev se objevují již v první polovině 3. tisíciletí. Tato doba se vyznačovala vpády nájezdníků a aktuální se stávala obrana proti nim. Od bohů se nyní očekávala i obrana proti nepřátelům. Z města Ur se nám dochovala pečetítka s motivy boha válečníka. Válka se vede jakoby z vůle bohů, z jejich rozhodnutí a příkazů. Protivník je nyní nepřítelem bohů, kteří proti němu vedou boj. Vznikají zvláštní rituály. Bohům patří nejen vítězství, ale také válečná kořist.

Válečný konflikt je zde často prezentován jako právní spor. Bohové pak vystupují jako arbitři sporu, trestají ty, kteří porušili smlouvu, a vykonávají spravedlnost. Bohové pak nejen dávají pokyn k boji, ale také přímo zasahují do boje. Způsoby zásahů bohů do boje jsou různé. Jsou to například hvězdy sestřelující nepřátelské koně a vozy, sloup kouře a dýmu, který vzbuzuje v nepřátelských řadách paniku. Objevuje se také světlo, které vzbuzuje zmatek u nepřítele, oheň z nebes, hrom jako hlas boží,

¹⁶ Prudký, Martin: Tzv. „svaté války“ ve starověkém Orientu a ve zvěstování bible, str. 8.

oblak skrývající vojsko před zrakem nepřítele. Tyto zásahy nemusí nepřítele zcela zničit, ale dezorientují jej a ochromí, takže jej lze potom vojensky porazit.

Oblíbenou formou, jak bohové mohou zničit nepřítele, je způsobení zmatku a děsu ve vojsku nepřítele. Zmatení nepřátelé se pak pobijí mezi sebou nebo se alespoň dávají na útěk. Vítězství je pak někdy dosaženo zcela bez boje, jindy jen zbývá pronásledovat a dobít prchající nepřátele.

Účast člověka na svaté válce se vyznačuje určitými rituály. Jeho jednání je určeno zvláštním režimem, který může mít charakter půstu. K bitvě, na které se účastní i Bůh, je třeba se posvětit (Joz 3,5), naopak kulticky nečisté jednání kohokoli by odvrátilo přízeň Boha a způsobilo neúspěch v boji (Joz 7,10). Tento fenomén není doložen zcela obecně, přesto se vyskytuje u více národů, například u Chetitů. Toto bylo ještě u nich spojováno s přísahou.

U většiny a snad všech národů starého Orientu je naopak rozšířená divinace, což znamenalo dotazování se na boží vůli. Užívanými technikami bylo věštění z přírodních úkazů, z hvězd, větru, ptáků a dalších. Dále se jednalo o výklady snů nebo o výroky inspirovaných osob. Jednalo se o věštce, vizionáře nebo proroky. Mnohdy se jednalo i o kombinace těchto metod. Cílem bylo dosáhnout rozhodnutí, zda jít do boje nebo ne, zda se i bohové zúčastní boje, jinak by se už nemohlo jednat o svatou válku.

Rozšířený je požadavek, že se účastník bitvy nemá bát. Kdo se nedovede strachu zbavit a nemá důvěru v bohy nebo Boha, tak se nemůže bitvy zúčastnit. Tady je ale vidět rozdíl mezi Izraelci, kteří věřili ve skutečného Hospodina a ostatními pohanskými národy, kteří věřili v neexistující pohanská božstva.

Příkaz k povraždění nebo zmrzačení nepřátel a často i zničení všeho jejich majetku, případně jejich obětování božstvu, není v orientální mytologii zcela samozřejmý. Bitva se často odehrává v rovině mytické, jako souboj bohů na nebesích.

Zajímavá je otázka, jak se mohlo naložit s kořistí nepřítele. Pokud je celá bitva věcí Boha nebo bohů, pak jim také patří kořist. Kořist nepožadovali vždy celou, v každém případě však bylo určeno, zda a do jaké míry je možné kořist použít. Ta mohla být i rozdělena mezi svatyni, krále a vojáky.

V Písmu pak čteme v knize Jozue, jak přísně byl potrestán Akán, který si tajně vzal předměty z kořisti určené Hospodinu. Byl ukamenován a skončil pod hromadou kamení (Joz 7,1-26).¹⁷

V Jerichu pak Izraelci povraždili všechno obyvatelstvo kromě rodiny Rachab, rozbořili všechny stavby a nenechali nikoho naživu.¹⁸

Dalšími rituálními akty, které ještě nějak souvisejí s bojem, je vytyčení pamětního znamení a následné připomenutí události v kultickém dramatu. Například již ve druhé polovině třetího tisíciletí vztyčil sumerský vládce Entenema stélu poté, co vojsko jeho města Lagaše porazilo sousedy z Ummy.¹⁹

Příkázání „Nezabiješ!“ uvedené v Ex 20,13 a Dt 5,17 neznamena odsouzení svaté války, znamená jen, že ze skutku zabití má být vyloučen předběžný úmysl. Někteří se domnívají, že by byl vhodnější překlad „Nezavraždíš!“ Ale i kdyby tento překlad „Nezabiješ!“ byl dvojnásobný, existuje řada biblických svědectví prokazujících oprávněnost svaté války. Vyvolený lid má uskutečnit Hospodinův záměr ve vyzbrojeném a bojovném světě, proto musí také on použít zbraně a bojovat. Pravým velitelem je Hospodin, který je také v knize Exodus vylíčen jako bojovník a válečník (Ex 15,3). Uprostřed svého lidu je přítomen prostřednictvím schránky úmluvy (Nu 10, 35-36 a 1S 4,3-8). Hospodin bojuje i za válečnický (Ex 14,25). Bojovníci mohou být Hospodinovými zasvěcenci (Iz 13,3). Dokonce tábořiště bojovníků se stává posvátným místem (Dt 23,14). Hospodinovým bojem se nazývá jak boj obranný, tak ale rovněž útočný (1S 18,17 a 25,28). Podmínkou svaté války je, že vyvolený lid poslechne Boha, aby pomohl uskutečnit jeho plán.²⁰

¹⁷ Srv. Prudký, Martin: Tzv. „svaté války“ ve starověkém Orientu a ve zvěstování bible, str. 9-14.

¹⁸ Srv. Rops, Daniel: Biblia a jej lud. Trnava: Dobrá kniha, 1991. Přeloženo z: *Historie Sainte –Le peuple de la Bible*, 2. vyd., 1956, str. 126.

¹⁹ Srv. Prudký, Martin: Tzv. „svaté války“ ve starověkém Orientu a ve zvěstování bible, str. 9-14.

²⁰ Srv. Allmen, Jean-Jaques von Allmen: *Biblický slovník*, str. 292.

4. Jozue

Nyní se zaměřím na knihu Jozue a v ní popisované války směřující k dobytí Kennanu.

4.1. Pozadí knihy Jozue

Bibličtí pisatelé psali své spisy v prostředí konfrontace s asyrskou dobytčnou politikou. Tyto okolnosti nutně musely ovlivnit podobu Starého zákona.²¹

V knize Jozue Bůh skutečně vystupuje jako válečník, což působí problémy při četbě biblických textů. Tyto texty dokonce podporují snahy části izraelského obyvatelstva odmítat mírové rozhovory s Palestinci a vyžadovat vyhnání arabské populace.²²

Někteří odborníci se domnívají, že „Izrael se z větší části zformoval z původního kenaanského obyvatelstva. Jedná se o okrajové skupiny, které byly často v konfliktu s králi kenaanských městských států, závislých na egyptském panovníkovi.“²³ To by ale nevysvětlovalo popisy dobývání, jak je líčí kniha Jozue. Většina odborníků se nyní se shoduje, že prvních 12 kapitol knihy Jozue vzniklo v asyrské době za vlády krále Jóšijáše. Jóšijáš se pokusil připojit k asyrskému království území bývalého Severního království, nyní ovládaného Asyřany. K tomu bylo zapotřebí také motivovat lid a judské bojovníky. Představa, že bohové bojují za své národy, byla v té době ve starověku běžná. Tak by bylo možné do jisté míry odůvodnit, že se i bibličtí pisatelé snažili vykreslit Jozua jako válečníka, který dobývá zaslíbenou zemi. Jozue nabádá lid: „Dal jsem Vám každé místo, na které vaše noha šlápne.... Po všechny dny tvého života se proti tobě nikdo nepostaví. Buď rozhodný a udatný.“ (Joz, 1,3.5.6) Podobné texty nalezneme i v asyrské literatuře: „Eschardóne, králi národů, neboj se!..... Já jsem Ištar arbélská, která klade tvé nepřátele k nohám... Neboj se.“²⁴ Zde stojí za pozornost, že na rozdíl dnešních svatých válek, kdy lidé bojují za Boha, zde Bůh bojuje za svůj lid.²⁵ Bůh Izraele zde zasahuje podobně jako asyrský bůh Adad. „Zbytek lidu uprchl, aby si zachránil život.....Adad proti nim zařval. Za pomoci

²¹ Srv. Romer, Thomas: Skrytý Bůh, str. 73.

²² Srv. tamtéž, str. 78.

²³ Srv. tamtéž, str. 78.

²⁴ Citováno podle: Suplement au Cahier Evangile dle Romer, Thomas: Skrytý Bůh, str. 80.

²⁵ Srv. Romer, Thomas: Skrytý Bůh, str. 80.

divokého deště a nebeských kamenů zničil ty, kteří zbývali.“²⁶ Obdobně je Boží zásah popisován v knize Jozue 10,11: „Když před Izraelem utíkali...vrhal na ně Hospodin z nebe balvany až do Azeky, tak umírali. Těch, kteří zemřeli po kamenném krupobití, bylo více než těch, které Izraelci pobili mečem.“

Jak je vidět z knihy Thomase Romera, autor je poněkud skeptický k jedinečnosti jednání Boha Izraele. Z jiného pohledu se na války popisované v knize Jozue dívají izraelští autoři Chaim Herzog a Mordechai Gichon. Tito autoři působili v izraelské armádě a potom napsali knihu Biblické války. Poukazují na to, že se mýlí zastánci teorie o biblických příbězích jako bájích, které nemají žádný reálný základ. Autoři zdůrazňují, že „pouhou imaginací nemůže být vysvětlen taktický popis biblických bitev s jejich přesným a složitým topografickým umístěním ani podrobné a logické vzájemné vztahy mezi pohyby a manévry vojsk a povahou terénu, ze kterých vyplývá průběh bitvy.“²⁷ Například v Godeonově tažení proti Midjancům, popisovaném v knize Soudců 6-8, jsou konkrétní topografické údaje, které jistě nenajdeme v bitvách trojské války, jak je popisuje Homér v Iliadě. Homér na rozdíl od biblických autorů neuvádí žádné topografické podrobnosti.²⁸

Vzhledem k geopolitické poloze Palestiny s dlouhými hranicemi na souši i na moři a také vzhledem k tomu, že toto území leží mezi Afrikou a Eurasií vystával vždy pro obyvatele nesnadný úkol zajistit obranu svého území. Zemědělství mělo v tehdejší době omezené možnosti. Výtěžky z něho bylo možné získat jen extenzívně, což znamenalo, že jediným použitelným způsobem, jak získat obživu pro rostoucí populaci, byly dobovatelské války.

V současné době se objevují teorie, podle které se Izraelci vyčlenili z původní kenaanské populace. Tento výklad nepodporuje skutečnost, že Izraelci vytvořili novou etnickou skupinu, založenou na monoteismu, na víře v mnohém odlišném s vírou kenaanského obyvatelstva. Dále zde stojí za pozornost, že původní obyvatelstvo vytvořilo folklór a tradice, založené na otrocké minulosti v Egyptě, což se nezdá být něčím k chlubení.

K dobytí Předjordánska a Zajordánska pomohlo, že Egypt přestal zvládat kontrolu nad celým svým územím. Nebyl již schopen vyslat ozbrojené síly na obranu své

²⁶ Romer, Thomas: Skrytý Bůh, str. 81.

²⁷ Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 8.

²⁸ Srv. tamtéž, str. 8 - 9.

provincie Kenaanu. V egyptské říši existovaly vnitřní spory a v jiných oblastech byla ohrožována nebezpečněji než v Kenaanu.²⁹

Izraelci měli také na velmi dobré úrovni výzvědnou službu. Pracovala mezi Edomci, Moábcí a Amónovci. Díky průzkumu mohli Izraelci úspěšně vpadnout do Gileádu, který byl tehdy jen řídky obydlen.³⁰

Stále není dořešena otázka datace událostí popisovaných v knize Jozue a Soudců. Pokud by k tomu mělo dojít mezi roky 1230-1220 př. Kr., některé archeologické nálezy by tomu odporovaly. Pro tuto dataci však svědčí odkazy na faraóny ramessovské dynastie. Cennými doklady fungování egyptské říše jsou dochované tabulky. Z těch se zachovala diplomatická korespondence mezi faraónem Amenhotepem III. a jeho synem. Z této korespondence i z dalších dokumentů vyplývá, že správci měst v Kenaanu byli ve skutečnosti v této době slabí. Města v této době představovala spíše administrativní centra, kde bydlel vysoký úředník a jeho rodina se služebnictvem. Co je však zásadní věc: města v té době neměla žádné hradby. Spoléhalo se plně na ochranu z Egypta.³¹ Možná také faraón nechtěl, aby byli příliš silní, a tak jim stavbu hradeb zakázal.

Obyvatelstva v Kenaanu bylo v mladší době kamenné málo, ne více než sto tisíc. O tom, jak málo obyvatelstva bylo, vypovídá korespondence z té doby. V dopise z Amarny je na obranu země požadováno 50 mužů, na obranu města proti sousednímu nepřátelskému Šekemu je požadováno 100 mužů.³²

Z posledních archeologických nálezů vyplývá pochybnost o dobytí Kenaanu Izraelci. Některé vykopávky nepotvrdily ani dobytí města Jericha, ani Aje ani některých jiných měst.³³ Tyto výzkumy však zatím zřejmě nelze brát za konečné, a tak nelze dělat předčasné závěry.

4.2. Dobytí Jericha

Jozue se snažil uskutečnit svůj plán: v první fázi zřízení předmostí západně od Jeruzaléma, ve druhé fázi získání základny v horách a ve třetí fázi „expanze ze

²⁹ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 26.

³⁰ Srv. tamtéž, str. 29.

³¹ Srv. Finkelstein, Izrael: Objevování Bible. Svátá Písma Izraele ve světle moderní archeologie. Praha Vyšehrad 2010, str. 77.

³² Srv. tamtéž, str. 78.

³³ Srv. tamtéž, str. 82-83.

zajištěné základny v centrálním pohoří do všech stran, aby se rozšiřovala oblast obsazovaná k trvalému osídlení.“³⁴

V první fázi bylo nutné překročit řeku a vytvořit předmostí. V tomto úseku řeka sousedila s Moábskem, které bylo obsazeno Izraelem. Také se v tomto úseku dá řeka překročit na více místech, pokud by se objevily protiútoky nepřítele a bylo nutné manévrovat.³⁵

Vznikala otázka, kde vybudovat předmostí. Jerišské pustiny se nacházely na západním břehu dolního Jordánu. Jericho bylo pravděpodobně nejstarší město na světě a také bylo obeháno hradbami. Obsazení tohoto místa bylo také strategické z toho důvodu, že zde byl pramen. Tento pramen bylo velmi rozumné mít pod kontrolou.

Zásadním problémem bylo dobytí opevněného města. Proto se Izraelité soustředili na výzvědnou službu. Bylo rozumné se obrátit na výzvědy do místního hostince. Autoři publikace Biblické války se domnívají, že nevěstka Rachab mohla být spíše hostinskou a že význam tohoto slova se postupně posunul. Zvědové tedy potřebovali zjistit mínění zdejšího obyvatelstva. Z toho usoudili, že před Izraelci má domácí obyvatelstvo respekt.³⁶

Kanaan byl zemí kultů plodnosti. „Rachab je nazvána prostě nevěstkou, ale o jejím výjimečném postavení, jaké je pochopitelné jen u kněžek, svědčí, že jerišský král pošle zvědy rovnou k ní (Joz 2,3) a že na její popud jsou vysláni (v. 3) a že na její popud jsou vysláni pronásledovatelé (vv. 5.7), aniž se kdo odvážil u ní provést domovní prohlídku.“³⁷ Rachab ještě poradí zvědům, aby se ukrývali na hoře. Tím se zřejmě míní posvátná hora, na které se konaly kenaanské slavnosti. Tam posly nikdo nehledal. Místní bohové nedokázali zabránit využití tohoto místa pro úkryt Izraelců.³⁸

Současně bylo také nutné ihned provést obsazení země. Obyvatelé by potom v případě napadení nepřítelem měli pocit, že bojují za svou zemi. Místní stařešinové také předali Jozuovi pravomoci, které normálně měli, aby byl jako velitel schopen.³⁹

Skutečnost, že se země začala otřásat a pak byl proveden útok na Jericho, vypadá pravděpodobně. V těchto místech je seismická aktivita a dochází zde k těmto jevům.

³⁴ Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 30.

³⁵ Srv. tamtéž, str. 30.

³⁶ Srv. tamtéž, str. 31.

³⁷ Starozákonní překladatelská komise: Výklad ke Starému zákonu II. Díl II. Knihy výpravné (Jozue až Ester) 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, str. 13.

³⁸ Srv. tamtéž, str. 16.

³⁹ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 31.

Různí odborníci se snaží racionálně vysvětlit provedení útoku. Snaží se doložit, že opevnění Jericha již bylo poněkud poškozené, možná právě v důsledku seismické činnosti v oblasti.⁴⁰ I kdyby tomu ale tak bylo, můžeme v načasování této události vidět také zázračné Boží působení.

Vzniká rovněž otázka, jak bylo možné překvapit nepřítele. Postup uvedený v knize Jozue, šest dní obcházení města Izraelci, může navodit představu, jak se nejprve obránci snažili ihned zaujmout obranná postavení na hradbách a jak později jejich pozornost ustupovala, protože Izraelci pouze obcházeli hradby, ale k žádnému útoku po šest dnů nedošlo. Přitom si ještě obránci mohli představovat sílu kouzel při procesí vedeném kněžími s archou úmluvy.⁴¹

Jednou z teorií o dobytí Jericha je, zda zvuk trubek při obcházení Jericha neměl maskovat vrtání chodeb pod hradbami. Hradby také mohly být přitom i poničené zemětřesením.⁴²

Jozue si uvědomoval význam horského terénu. Nebylo by možné vést úspěšnou válku proti těžce vyzbrojeným kenaanským vojskům. V horském terénu však těžce vyzbrojené kenaanské vojsko ztrácelo svoji výhodu. Kenaanci nemohli použít válečné vozy. Jozue měl jasno v tom, že nelze vést válku v nížinách, ale je to možné právě v těžce přístupném horském terénu.

Pokud se události odehrávaly ve 13.-12. století př. Kristem, což není jisté, jak se zmiňuji na jiných místech své bakalářské práce, Jozue také musel počítat s možností, že na pomoc Kenaancům přijdou Egypťané, protože Kanaan byl součástí Egypta. V současné době jsou známé archivní záznamy egyptského krále Amenhotepa IV., tedy krále Achnatona, který žil v letech 1391 – 1353 př. n. l. Z těchto dokumentů je patrné, že Egypt neposkytoval dostatečnou podporu obraně okrajových území. Jozue dle autorů publikace Biblické války zřejmě nemohl znát egyptskou diplomatickou korespondenci, avšak správně vyhodnotil situaci. Riziko egyptské intervence bylo nízké, pokud se Izraelité omezili pouze na horské oblasti a neohrožovaly nížiny, ve

⁴⁰ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 32-33.

⁴¹ Srv. tamtéž, str. 34.

⁴² Srv. Rops, Daniel: Biblia a jej lud. Trnava: Dobrá kniha, 1991. Přeloženo z: Historie Sainte –Le peuple de la Bible, 2. vyd., 1956, str. 129-130.

kterých vedla obchodní trasa spojující Egypt se Sýrií, která byla pro Egypt životně důležitá.⁴³

Na biblický popis událostí dobytí Jericha jsou i jiné pohledy. Například dle studie Martina Prudkého mělo být Jericho v troskách dokonce již několik století před tím, než Izraelci bojovali o svoji zemi. Autor vidí vyprávění o dobytí Jericha jen jako deuteronomistické zpracování, tedy se domnívá, že se dobývání Jericha vlastně nikdy neuskutečnilo a příběh byl napsán jen k povzbuzení Izraelců, kteří v době napsání příběhu byli v babylónském zajetí. „Kdo se dá vést Hospodinem a zpívá si písničku o Jerichu, ten se nemusí bát žádných nepřátel.“⁴⁴

Na skutečnost, že z archeologických vykopávek je pravděpodobné, že Jericho kolem roku 1200 již nemělo opevnění, upozorňuje také Miloš Bič.⁴⁵

Jiné studie připomínají, že je těžké dělat závěry o historičnosti dobytí Jericha. Zjevně zde jde o vyjádření teologického poselství. To ale neznamená, že tento příběh nevychází ze skutečných událostí.⁴⁶

Také se zdá být zajímavé srovnání s dobytím Aje. Zatímco v Jerichu bylo zničeno vše živé, v Aji byl ponechán na živu dobytek, který se stal kořistí.⁴⁷

Nyní mně opět zaujala datace události dobytí Jericha v literatuře. Co když opravdu události neproběhly ve 13. století př. Kr., ale později, až ve století sedmém?. Pro tuto možnost svědčí také seznam měst na území judského království. Seznam odpovídá hranicím judského království za Jóšijášovy vlády (Joz 15,21-62).⁴⁸

Někteří odborníci řadí knihu Jozue do deuteronomistické redakce. Poukazují na to, že se realie více hodí do této doby než do mladší doby bronzové, tedy do 13. století. První dvě bitvy v knize Jozue, boje o Jericho a Aj, se uskutečnily na území, které bylo cílem Jóšijášovy expanze potom, kdy se Asýrie stáhla z provincie Samaří. Jericho bylo nejzazším jihovýchodním místem severního izraelského království. Později se stalo asyrskou provincií. Jericho mohlo být cílem Jóšijášovy expanze proto, že leželo blízko strategického brodu přes řeku Jordán. Nedaleký Bét-el se svou svatyní představoval nenáviděné místo izraelského kultu. Severní území Kennánu, ve kterých

⁴³ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 35.

⁴⁴ Srv. Prudký, Martin: Tzv. „svaté války“ ve starověkém Orientu a ve zvěstování bible, str. 13.

⁴⁵ Srv. Bič, Miloš: Ze světa Starého zákona I, str. 186.

⁴⁶ Srv. McConville, J. Gordon: Joshua. Grand Rapids, Mich. ; Cambridge : William B. Eerdmans Publishing Company, 2010, str. 36.

⁴⁷ Srv. tamtéž, str. 36.

⁴⁸ Srv. Finkelstein, Izrael: Objevování Bible. Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie, str. 91.

se odehrávaly boje popisované v knize Jozue, korespondují s územím poraženého izraelského království.⁴⁹

Příprava bojovníků při obléhání Jericha je vlastně přípravou na hostinu Beránka a ne na bitvu. Právě obřezaní muži těžko mohli úspěšně provést bitvu, na kterou se chystali. Sedm dní bitvy o Jericho navíc koresponduje se sedmi dny, kdy se slaví Pesach. A příkaz slavit Hod beránka znovu vydal král Jóšijáš (2 Král. 23,21-23). To by odpovídalo vzniku této knihy za krále Jóšijáše.⁵⁰ Navíc podle některých názorů Jericho mohlo být centrem odporu proto Jóšijášově vládě, a proto vyprávění o jeho zničení mělo podpořit Jóšijášův postup proti svým protivníkům.⁵¹

Za zmínku stojí ještě doba, po kterou Jozue obcházel Jericho, tedy sedm dní. V průvodu šlo sedm kněží, kteří nesli Hospodinovu schránu. Sedmička se vyskytuje také v jiných popisech bitev starověkého Orientu. Například v ugaritských textech se můžeme dočíst, že král Keret se vypravil s mohutnou vojenskou silou, aby porazil krále Pabila v jeho městě, a cesta trvala sedm dní. V Egyptě byl zase faraon postižen sedmi ranami, aby propustil Izraelce na svobodu.⁵²

4.3. Dobytí Aje

Popis dobytí Aje je jiný než popis dobytí Jericha. U Jericha je událost dobytí města vylíčena téměř zázračně, jako samotné působení Hospodina. U Aje je podstatou příběhu popis Jozuovy vojenské strategie.⁵³

K tažení do hor mělo pro Izraelce význam spojenectví s Gibeoňany. Jednalo se o malé utlačované kmenové společenství, které se usídlilo zřejmě teprve nedávno kolem horského vodního předělu severně od Jeruzaléma. Podle Jozue 9. kapitoly došlo ke kontaktu s Gibeoňany teprve po dobytí Áje, avšak autoři publikace Biblické války předpokládají, že k prvním kontaktům s Gibeoňany došlo již po pádu Jericha a že to byl nezbytný předpoklad útoku na Aj.⁵⁴

⁴⁹ Srv. Finkelstein, Izrael: Objevování Bible. Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie, str. 92.

⁵⁰ Srv. The new interpreter s bible. Volume II. Abingdom Press: Nashville, 1998, str. 588.

⁵¹ Srv. tamtéž, str. 612.

⁵² Srv. tamtéž, str. 613.

⁵³ Srv. McConville, J. Gordon: Joshua. Grand Rapids, Mich. ; Cambridge : William B. Eerdmans Publishing Company, 2010, str. 42.

⁵⁴ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 35.

„Aj je archeologicky ztotožňováno s et_Tell, návrším vzdáleným asi 2,5 km východně od Bét-elu. Původní jméno tohoto města není známo, Aj není vlastním jménem, znamená Sutiny. Vykopávky ukázaly, že město bylo zničeno již v 3. tisíciletí př. Kristem a nebylo znovu vystavěno. Leželo tedy v sutinách plných tisíc let do příchodu Izraele. Později však bylo postaveno 2,5 km západněji Bét-el. Jozue 7 nám vlastně vypravuje historii o dobytí Bét-elu.“⁵⁵

Obyvatelé Bét-elu vytvořili z Aje předsunuté opevněné město. Zde došlo k podcenění situace a prvnímu výraznějšímu neúspěchu při dobývání nepřátelských území. Hradby již byly zřejmě poničeny, ale doporučení zvědů, že dobytí Aje bude bezproblémové a že na tuto operaci bude stačit pouze malá jednotka o třech tisících mužích, se ukázalo jako nesprávné. Jozue se dopustil chyby, které se dopouštějí vojevůdci po několika předchozích vítězstvích. Souhlasil s tím, aby na dobytí města Aje byla skutečně poslána tato malá vojenská jednotka.

Vojenský význam prohrané bitvy nebyl zásadní. Izraelci provedli taktický ústup a ztráty nebyly významné. Horší byl psychologický dopad. Izraelci nyní museli počítat s tím, že se ztratí mýtus o jejich neporanitelnosti. Porážka izraelského lidu znamenala porážku Boha. Bůh, který dopustil porážku svého lidu, byl v Orientě považován za zbaveného moci a síly (Nu 14,15; Dt 9,28).⁵⁶

Jozue se proto rychle rozhodl o opakování bitvy. Tentokrát zvolil jako taktiku využít právě zkušenost nepřítele z předchozí bitvy. Záměrem bylo předstírat ústup a poté co posádka města Áje bude vylákána tímto předstíraným ústupem, provést útok. Celá operace se tentokrát zdařila.⁵⁷ Jozue vedl vojsko sám a ukázal přítom svůj osobní příklad. Správně vyhodnotil, že nejtěžší úlohu má část vojska, která bude předstírat taktický ústup. Obránci byli vylákáni dostatečně daleko od města, pak Jozue dal domluvený signál – oštěp, od kterého se odrazilo sluneční světlo z protilehlého svahu. Na tento signál elitní oddíl vnikl do nechráněného města a zapálil je. Pronásledovatelé byli dál napadáni dobyvateli Aje.⁵⁸ Autoři Výkladů ke starému zákonu II. zdůrazňují skutečnost, že oštěp namířený proti městu má obdobu v Mojžíšově holi, vztažené nad mořem. Izrael je vykonavatelem Hospodinovy vůle,

⁵⁵ Starozákonní překladatelská komise: Výklad ke Starému zákonu II, str. 28.

⁵⁶ Srv. tamtéž, str. 29.

⁵⁷ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 39.

⁵⁸ Srv. tamtéž, str. 39.

avšak zdůrazňují, že města Aj nedobyli ani důmyslnou strategií ani vojenskou převahou.⁵⁹ Dle mého názoru určitě Jozue vojenskou strategii prokázal.

Zálohy byly předtím ukryty západně od města, kde je obránci, kteří byli zaujati pozorováním ustupujícího izraelského vojska, nemohli vidět. Z biblického textu může vzniknout dojem, že zálohy byly vlastně dvě.⁶⁰

V biblickém textu je dále podrobně vylíčeno, jak byl vykonán rozsudek nad Ajem a jeho obyvatelstvem. Král, který byl podle orientálních představ postavou božského charakteru, byl pověšen na kůl.

Aj znamená ruiny a někteří autoři poukazují na to, že jimi nejspíš byly jak v době exodu Izraele z Egypta, který se pravděpodobně mohl uskutečnit ve 13.-12. století př. Kr., tak také v době Jóšijášovy expanze do severního Izraele, kdy mohla být napsána kniha Jozue. Aj bylo významné město na vysočině dva tisíce let před Jóšijášem, v mladší době bronzové. Písmo popisuje, jak se Aj stala ruinou, ale toto právě se stalo za Jóšijášovy vlády nedalekému Bét-elu, centru severoizraelské bohoslužby. Vzniká tedy otázka, zda se události vlastně nestaly v Bet-elu a zda poraženými nebyli odpůrci Jóšijáše.⁶¹

Dále se nabízí otázka analogie události s Akánem, který se dopustil krádeže kořisti patřící Hospodinu a ajského krále, který byl nakonec poražen a stejně jako Akán nakonec zahrabán pod hromadou kamenů. Vzniká zde otázka po etymologii slova Gilgal, které také znamená hromadu kamení.⁶² Příběh by se dal interpretovat také jako odsouzení odpůrců krále Jóšijáše, kteří byli opravdu poraženi a možná mnozí z nich skončili pod hromadou kamení.

4.4. Gibeoňané a Amorejci

Po dobytí Jericha a Aje se postup zaměřil proti králům na severu a králům na jihu. Cílem bylo dobýt zbývající část Kenaanu.⁶³ Gibeon nebyl osídlen v pozdní době bronzové, ale byl osídlen v době krále Davida. Odehrává se v něm boj o moc mezi Davidem a Saulem (2. Sam 2,12-3,1). David převzal také povinnost Gibeoňanů sloužit

⁵⁹ Srv. Starozákonní překladatelská komise: Výklad ke Starému zákonu II, str. 33.

⁶⁰ Srv. tamtéž, str. 29.

⁶¹ Srv. The new interpreter s bible. Volume II. Abingdom Press: Nashville, 1998, str. 626.

⁶² Srv. tamtéž, str. 627.

⁶³ Srv. tamtéž, str. 636.

v chrámě. David využil útok svého rivala Saula proti Gibeóňanům jako záminku pro vybití sedmi Saulových synů (2 Sam 2.12-3.1).⁶⁴

Gibeoňané se dopouštějí lsti, když tvrdí, že přicházejí zdaleka. Gibeoňané zřejmě znají rozlišení pravidla herem pro blízká a vzdálená města (Deut 20,10-18). Přesto se pokusí vyjednat ještě lepší pozici než tu, kterou by měli, pokud by pocházeli ze vzdálených měst. Přesto s nimi Jozue uzavře smlouvu, ale s tím, že se stanou otroky Izraelců.⁶⁵

Nově vytvořená koalice Izraelců a Gibeoňanů měla být brzy vyzkoušena. Gibeoňané žádali o pomoc a Jozue si dobře uvědomil, že neposkytnutí této pomoci by bylo chybou. V tomto případě by Jozue přišel o základnu v Předjordánsku.⁶⁶

Tentokrát bylo nutné bojovat s Amorejci. Jozue se i zde rozhodl překvapit nepřítele. Izraelci se vydali na cestu za soumraku, aby nebyli zpozorováni a unikli tak pozornosti nepřátelských zvědů. Překvapení se podařilo. Amorejci nezjistili, že jsou pozorováni nepřítelem. Soustředili se na obléhání města. Na Amorejce útočili Izraelci ze srázu a k tomu se nejspíš přidali Gibeoňané z obléhaného města. Následně byli Amorejci pronásledováni. Nebyl jim umožněn žádný oddech, až byli úplně poraženi.

Izraelské vojsko dosáhlo vynikajících výsledků. Po osmnáctikilometrovém přibližovacím pochodu po příkrém stoupání do výšky více než 646 metrů, který trval téměř celou noc, nastoupily jednotky velmi brzy do bitvy. Nedá se odhadnout, jak dlouho střetnutí trvalo, nicméně Izraelci byli po porážce nepřítele stále ještě schopni pokračovat v pronásledování a vítězství tak využít.“⁶⁷

Ve starověku nebylo možné nahrazovat vyčerpané jednotky čerstvými silami, protože většinou nebyly k dispozici. Muži tak museli bojovat až do úplného vítězství, což bylo velmi náročné. Za této situace Jozue potřeboval dosáhnout vítězství do doby, než bude měsíc, který byl ještě stále viditelný na západě, přezářen sluncem vycházejícím na východě. Izraelci museli dosáhnout vítězství dříve, než se úplně rozjasní a než nepřítel opustí soutěsky Bet-chorónského průsmyku.⁶⁸

Amorejci zpočátku ustupovali přes území obsazené Gibeoňany, což mohlo vést k tomu, že se do bojů zapojilo také místní obyvatelstvo, které napadalo prchající

⁶⁴ Srv. The new interpreter s bible. Volume II. Abingdom Press: Nashville, 1998, str. 641.

⁶⁵ Srv. tamtéž, str. 641.

⁶⁶ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 40.

⁶⁷ Tamtéž, str. 41.

⁶⁸ Srv. tamtéž, str. 42.

vojska Amorejců. Takto lze vysvětlit zmínky o velkých kamenech, které dopadaly na hlavy Kenaanců. Pokud bychom však interpretovali biblický text volně, mohlo by se jednat o krupobití, které v této oblasti nebývá neobvyklé.⁶⁹

Jozue odrazil kenaanskou protiofenzívu v Judsku, potom začaly izraelské kmeny obsazovat řídkce obydlené horské oblasti. Izraelskému vojsku se podařilo dobýt centrální horský masív, západní předhůří a také si podrobit Galileu. U vod Merómských Jozue zvítězil nad aliancí všech severních Kenaanců, které vedl Jabín, král Chasóru. V 11. kapitole knihy Jozue je první zmínka o válečných vozech. Dle autorů knihy Biblické války se válečný vůz vlastně více podobal modernímu obrněnému bojovému vozidlu než středověká jízda. Starověký válečný vůz se vyznačoval nejen prudkým útokem jízdy, ale také palebnou silou. „Na válečných vozech se totiž vedle vozotaje vezli i kopiníci a lučištníci.“ Vozotajové představovali vyšší třídu společnosti a většinu času se věnovali přípravě na boj. Pěchota pak doplňovala tyto útočné válečné vozy.

„Při tažení do hor k dobytí Gibeónu zřejmě jižní králové nechali své válečné vozy v rovinách, protože zpráva o průběhu bitvy se o nich nezmiňuje.“ Naproti tomu při tažení proti severním královstvím neexistovala žádná možnost vyhnout se střetnutí s těmito válečnými vozy. Jozue věděl o rizicích takového střetu. Kenaanci se utábořili u řeky Merom. Vozy se zde nemohly použít k vedení útoku. Také koně museli být vypraženi, aby se mohli napít z řeky. Za této situace Jozue využil toho, že se vozy s koňmi nedaly k boji využít. Jozue pozoroval situaci, kdy už vozy nemohly účinně použity v boji. Pak izraelské jednotky zaútočily po úbočích přilehlých hor. Jozuova vojska opět zvítězila. Tentokrát kromě taktiky Jozue využil výhodu rychlého útoku.⁷⁰

Jozue provedl velmi dobře protiútok dříve, než se Kenaanci mohli s bojovými vozy zformovat v otevřené krajině. Protože Izraelci neuměli vozy využít, zneškodnili je i s koňmi. Autoři Výkladů ke starému zákonu II. uvádí, že Izraelci ničí vozy a hubí koně na Boží příkaz. Jozue, ale také David ochromuje koně (2S 8,4) a i Jóšijáš je hubí (2 Kr 23,11). Může to být proto, že koně a vozy měli důležité místo ve slunečním

⁶⁹ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 43.

⁷⁰ Srv. tamtéž, str. 45.

kultu.⁷¹ Jinak se Jozue zachoval k městům na pahorcích. Z těch vypálil jenom Chasór (Joz 11,11).

V biblickém popisu je vidět technická převaha kenaanského vojska. Dalším problémem Izraelců bylo, že neměli k dispozici ani žádné obléhací prostředky. Proto se Izraelci museli zaměřit na výboje do hor a nemohli dobývat města v nížině (Jozue 11,13).

Jozue si však uvědomoval, že v bitvách v otevřených nížinách má nevýhodu v podřadné výzbroji a v nedostatečném výcviku Izraelců. Tyto nedostatky se však Jozuovi podařilo vyrovnat využitím předností izraelského vojska – „rychlostí, lstivostí a znalostí terénu.“⁷² Takto se mu podařilo porazit silné soupeře. Izraelci neměli dostatečnou výzbroj, zejména neměli obléhací stroje, aby mohli úspěšně dobýt dobře opevněná kenaanská města. Museli proto využívat lsti.

Dobytí Předjordanánska snad bylo možné také vzhledem k tomu, že došlo k oslabení egyptské vlády nad územím Kenaanu. Kenaanci byli ohrožováni Chabiry. O tom existují záznamy z královských archívů objevených v Tell el-Amarně.⁷³ Významnou úlohu při bojových akcích však mělo vědomí Izraelců, že Hospodin je s nimi, že bojuje za ně a také s nimi.

4.5. Byl dobyt celý Kenaan?

V knize Jozue se vyskytuje několik informací, které nejsou zcela jasné. Jde o to, zda Jozue porazil opravdu všechny nepřátele, jak je uvedeno knize Jozue.⁷⁴ Máme tón na mysli, že i když Izraelci porazili všechny nepřátele, stále ještě v jejich okolí žilo dost Kenaanců a Pelištejců. Také jsou v Písmu zprávy o smíšených sňatcích s pohany, jejímž představitelem byl například Samson. Z Débořiny písně, o které se ještě zmíním v následující kapitole, je vidět, že mnoho Kenaanců a Pelištejců žilo v sousedství Izraele. Kniha Soudců uvádí jako nedobytá velká pobřežní města v nížině a v severních údolích, jako je například Megido, Bet Šean, Dor a Gezer, ačkoli v knize Jozue jsou uváděni mezi poraženými králi. Z toho vyplývá, že porážka nebyla

⁷¹ Srv. Starozákonní překladatelská komise: Výklad ke Starému zákonu II., str. 42.

⁷² Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 48.

⁷³ Srv. tamtéž, str. 45.

⁷⁴ Srv. Finkelstein, Izrael: Objevování Bible. Svátá Písma Izraele ve světle moderní archeologie, str. 94.

definitivní a tato místa opět osídlili nepřátelé Izraele. V té době měl Izrael mnoho nepřátel – byli mezi nimi i Amónovci a Moábcí.⁷⁵

V průběhu minulého století začaly vznikat alternativní pohledy na příchod Izraelců do Kenaanu. Namísto ozbrojeného obsazení zaslíbené země někteří začali předpokládat proces „pokojné infiltrace.“

⁷⁵ Srv. Finkelstein, Izrael: Objevování Bible. Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie, str. 96-97.

5. Biblické války knihy Soudců

V následující éře Soudců si Izraelci upevnili postavení na západ i na východ od Jordánu. Kenaanci měli spory mezi sebou, a tak nedokázali po delší dobu Izraelcům odolávat. Postupně byli zatlačováni do menších enkláv, byli vybíjeni nebo se Izraelcům podrobovali. Kenaanci však byli ve svém úsilí vyhnat Izraelce podporováni královstvími z okrajů pouště v Zajordánsku, která se také bránila proti vzestupu Izraele. Při osídlování Izraelcům prospívalo příbuzenství s celou řadou místních rodů.⁷⁶

Naopak nížiny dál zůstávaly Kenaancům. Rozhodující pro zabezpečení se proti útoku Izraelců byla jejich opevněná města. Zde byli sice Kenaanci v bezpečí před útoky, ale také je nemohli porazit. Bylo třeba zvolit aktivnější taktiku s využitím hlavní zbraně – válečných vozů. Tyto vozy byly používány ke kontrole nížiny, ale také poskytovaly ochranu obchodním karavanám. V hornatém terénu bylo použití těchto vozů omezené, přesto i zde se začaly používat.

5.1. Byl dobyt Jeruzalém?

V knize Soudců se dostaneme hned k jednomu problému. V knize Jozue se dočteme, jak bylo rozděleno dobyté území v Kenaanu. Zde je zmínka o tom, že se Judovcům nepodařilo dobýt Jeruzalém (Joz 15,63). V tom se ale neshoduje kniha Soudců. Zde je naopak zapsáno, že Judovci Jeruzalém dobyli. Tento rozpor někteří vysvětlují snahou deuteronomistické redakce Písma o vyjádření kontrastu mezi Jeruzalémem na jedné straně a svatyněmi v Bételu a Danu, které Jerobeám ustanovil svatyní právě jako protiváhu jeruzalémského chrámu.⁷⁷ Později byl potom Jeruzalém dobyt Davidem (2S 5,6-9). Vyřešení protikladných tvrzení o dobytí Jeruzaléma v knize Jozue a Soudců přesahuje možnosti této bakalářské práce.

⁷⁶ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 49.

⁷⁷ Srv. The new interpreter s bible. Volume II. Abingdom Press: Nashville, 1998, str. 646.

5.2. Soudkyně Debóra

Další boje se odehrávaly za soudkyně Dėbory. Podobně jako Jana z Arku ovládala dobře strategii a taktiku. Dobora nevedla boje sama, ale použila jednoho z nejvýznamnějších kmenových vůdců, Báraka. To za situace, kdy měli Kenaanci v pravidelné bitvě jasnou převahu. Kenaanci měli, jak již bylo zmíněno, válečné vozy, ale také profesionální pěchotu, která se zčásti skládala z těžce vyzbrojených kopiníků. Počet Síserových válečných vozů činil údajně 900 (Sd,4,3). Tento údaj můžeme porovnat s počtem kenaanských válečných vozů uváděných faraómem Thutmósem III. o silách nepřítele v bitvě u Megidda v roce 1468 před Kristem. Zde se uvádí 924 válečných vozů, což „představovalo faraónovu kořist v době, kdy kenaanská koalice byla větší a lépe prosperovala“.⁷⁸ Takové údaje však zpravidla bývají přehnané. Autoři Biblických válek však uvažují, že i kdyby se jednalo o desetinu těchto vozů, mohlo jít o významnou vojenskou sílu.⁷⁹

Debóra vymyslela třífázové tažení. První fází bylo shromáždění vojenských sil z kmene Neftalí a Zabulónu na hoře Tábor. Snad se mohlo jednat až o 20 000 mužů. Tento prostor soustředění sil bylo možno hájit. Z hory Tábor byla také výborná viditelnost do okolí. Debora vyšla z předpokladu, že Sisera soustředí své síly, aby obklíčil Báraka na hoře a následně ho donutil k boji v otevřené krajině, aby mohl plně využít svoji vojenskou převahu v těžké technice. Debora se naopak snažila nasměrovat Síserovy hlídky k bažinatému prostoru potoka Kíšon v západní části Jizreelského úvalu. Ve třetí fázi šlo o to, že Kenaanci se budou pohybovat v bažinatém terénu, při kterém nebude možné využít válečné vozy a těžkou výzbroj. Z biblického textu nevíme přesně, jak operace pokračovala. Debora se snažila Síseru vylákat do prostor bažin. Sisera reagoval v podstatě tak, jak Debora očekávala. „Ozbrojené síly tak stály proti sobě a vzájemně se pozorovaly.“⁸⁰ Efrajimští bojovníci v záloze zřejmě museli vyrazit o několik hodin dříve. „V okamžiku, kdy vstoupili do Jizreelského úvalu, napadeni vojenskými silami z měst, které byly právě pro takovéto případy v nepřetržité pohotovosti.“⁸¹ Došlo k boji. Síserova pozornost byla nyní

⁷⁸ Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 53.

⁷⁹ Srv. tamtéž, str. 53.

⁸⁰ Tamtéž, str. 54.

⁸¹ Tamtéž, str. 55.

obrácena na nového nepřítele v týlu. Debora následně vydala také pokyn k útoku. Ten zasáhl Síserovy jednotky zezadu nebo z boku nebo z obou těchto směrů. Do bitvy vstoupily efrajimské jednotky. Debořina píseň mluví o zásahu nebes. V každém případě hustý liják znemožňoval pohyb nejen vozům, ale také těžce vyzbrojené pěchotě.⁸²

Sísera pak následně zřejmě podlehl panice. Místo aby se snažil zachránit vojsko pro další boje, utekl do stanu ženy Jáele, což se mu stalo osudným. Ta ho zabila. Debořino vítězství je popsáno v její vítězné písni (Sd 5).

5.3. Gedeón

Izraelci se zřejmě začali usazovat na územích, která se rozkládala jak v úrodnějších oblastech, tak na poušti. V těchto oblastech i malé výkyvy srážek mají závažné důsledky. Vysychají tam studny a dochází k nedostatku pitné vody. Za této situace neměli kmeny kočující na Sinaji jinou možnost přežití než podnikat útoky do úrodné země. V Písmu se mluví hlavně o Midjancích, kteří přitáhli do úrodných oblastí obdělávaných Izraelci a ničili úrodu. Také odváděli dobytek Izraelců. Bible zmiňuje, že přicházeli s velbloudy do země, aby ji ničili (Sd 6,2-5).⁸³

Vypadá to, že jižní kmeny, Juda a Šimeón, reagovali na toto nebezpečí pasivně. Vybudovali jen pozorovací stanoviště a pokud se blížil nepřítel, tak ustupovali do úkrytu v horách, soutěškách a na nepřístupných místech.⁸⁴

Zcela jinak reagovaly severní kmeny, které vedl Gedeón, který zakouší zkušenost s Hospodinem v Boží teofanii, podobně jako Mojžíš a další významné osobnosti v Písmu (Gn 15,17, Ex 3,2-6 a Sd 6,20-24). Podobně jako Mojžíš a další se necítí na to přijmout nelehký úkol od Hospodina (Ex 3,11; 4,10 a Sd 6,15). Je to významnější poslání než které se dostalo Samsonovi skrze Hospodinova posla (Joz 13,3). Dostává i nové jméno jako jiné významné osobnosti v Písmu.⁸⁵

⁸² Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 55.

⁸³ Srv. tamtéž, str. 58.

⁸⁴ Srv. tamtéž, str. 59.

⁸⁵ Srv. Niditch, Susan: Judges. A Commentary. Louisville, Ky. : Westminster John Knox Press, str. 88-89.

V mládí se rozhodne vystoupit proti pohanskému bohu Baalovi. Od té doby se stává charismatickým vůdcem. Ironií je, že odpůrce Baala přebírá Baalovo jméno.⁸⁶

Kočovníci, kteří očekávali, že severní kmeny Izraele zaujmou také pasivní taktiku a vyklidí pole, se dočkali překvapení. Gedeón se rozhodl nájezdníkům, kteří pronikali do Jizreelského úvalu, postavit. Gedeón se dozvěděl, že se velké vojsko kočovníků utábořilo na severním úpatí hory Móre a kolem pramene Én-dóru.⁸⁷

Gedeón musel překvapit bojovníky v okamžiku, kdy nebudou na velbloudech, tedy nejlépe v noci. K útoku potřeboval Gedeón malou jednotku, u které bylo jasné, že se neprozradí. Gedeón byl postaven před otázkou, jakým způsobem vybrat bojovníky pro tuto operaci. Muže přivedl k Charódkému pramenu. Zde bylo nebezpečí, že nepřítel bude mít hlídku na vrcholu hory Móre nebo také mohl připravit nástrahu poblíž tohoto známého pramene. Gedeón vybral bojovníky, kteří zůstali i při pití vody ve střehu a pili tak, že „chlemtali a podávali si vodu k ústům“ (Sd 7,6).⁸⁸ Motivem pro takový omezený výběr bojovníků byl ale také zřejmě úmysl ukázat, že Hospodin dokáže vyhrát svoji bitvu i s omezeným počtem bojovníků. Bitev se také neměli zúčastňovat zbabělí, jak vyplývalo z požadavků Deuteronomia (Dt 20,8).⁸⁹

Gedeónovo rozhodnutí uskutečnit přepadový zásah do midjánského tábora podpořil jeho sen, ve kterém měl zvítězit.⁹⁰ Gedeón provedl osobně s jedním mužem, Půrou, průzkum nepřátelských pozic. Přitom vyslechli i rozhovor nepřítele. Potom Gedeón připravil přepadové komando k boji. Muži dostali hliněné džbány, v nichž byly ukryty pochodně. Potom čekali na rozkaz Gedeóna před nepřátelským táborem. Gedeón dal tento příkaz v okamžiku, kdy se střídaly stráže. V té chvíli totiž stráže ještě nepřivykly tmě a tak byly zaskočeny následným útokem Gedeónových vojsk. Bojovníci rozbili hliněné nádoby a pochodněmi zapálili stany kočovníků.⁹¹

Útok v noci nebyl obvyklý. Mohli ho provádět jen bojovníci, kteří se nebáli různých duchů a kouzel. O to více musel zapůsobit na nepřátele, kteří zřejmě nabyli dojmu, že proti nim stojí řady démonů.⁹²

⁸⁶ Srv. Niditch, Susan: Judges. A Commentary. Louisville, Ky. : Westminster John Knox Press, str. 91.

⁸⁷ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 59.

⁸⁸ Srv. tamtéž, str. 59-60.

⁸⁹ Srv. Niditch, Susan: Judges. A Commentary. Louisville, Ky. : Westminster John Knox Press, str. 97.

⁹⁰ Srv. tamtéž, str. 98.

⁹¹ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 61.

⁹² Srv. Starozákonní překladatelská komise: Výklad ke Starému zákonu II., str. 42.

Snad to bylo mezikmenové soupeření, co vedlo Gedeóna k tomu, že nepožádal Efrajimce dříve o pomoc. Jinak mohla být porážka Midjanců dokonalejší. Přesto se podařilo alespoň zadržet dva náčelníky (Sd 7,25).

Gedeon pokračoval se svými bojovníky v pronásledování. Midjance pak zastihl nedaleko od hranic Aminu, kde se Midjanci zastavili k odpočinku. Domnívali se, že jsou v bezpečí, dostatečně vzdáleni od Gibeónu. V tom se ale přepočítali. Gedeón je dostihl a porazil.⁹³

Naskytá se otázka výkladu Sd 8,18-19. Midjanských náčelníků Zebacha a Salmuna se ptá, co to bylo za muže, které pobili na hoře Tábor. Odpovědí je, že to byli Gedeonovi bratři. Za jakých okolností byli pobiti? Zde se nabízí toto vysvětlení: Gedeón se dozvěděl, že se blíží Midjanci. Vyslal jednotku, které nejspíše veleli jeho bratři, aby v úvalu mezi horami Tábor a More zadrželi postup midjanských sil. Zřejmě malý izraelský oddíl se rozmístil na úpatí hory Tábor. Tento oddíl kryl Gedeónův postup do týla a také zabraňoval Midjancům v dalším postupu na Západ. Jednotka k zadržení Midjanců však tvrdě doplatila na svoji úlohu. Z biblického textu je vidět, že tito obránci byli pobiti včetně Gedeonových bratří.

Exekuci midjanských náčelníků měl původně provést Gedeónův syn. Ten to ale odmítl, protože se bál. To navozuje asociace na Gedeóna v mládí, který byl skromný a stavěl se skepticky k možnosti splnit Hospodinův příkaz vybití Midjance (Sd 6,15).⁹⁴

5.4. Abímelek

Gedeonův syn Abímelek nepatří ke kladným biblickým postavám. Proslul hlavně bratrovraždou. Jeho vojenská tažení ale ukazují na pokrok v obléhací technice i ve vojenské taktice. Přesto při dobývání Šekemu používá opět hlavně lsti. Abímelekovi se podařilo z opevnění vylákat značný počet obránců. Do města pak vstoupil bránou. To trochu připomíná Jozua při dobývání Aje. Abímelek již zvládl techniku zapalování dřevěných částí pevností. Zaměřil se přitom na nejzranitelnější část, na bránu. Při

⁹³ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 63.

⁹⁴ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 64 a The new interpreter s bible. Volume II. Abingdom Press: Nashville, 1998, str. 636 .

jednom takovém pokusu o zapálení brány na něho obránkyně hodila kámen a on zemřel.⁹⁵

⁹⁵ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 64.

6. Založení království a vytvoření stálé armády

V této kapitole bych se chtěl krátce zabývat událostmi souvisejícími se vznikem království v Izraeli a porovnat změny v armádě ve srovnání s událostmi popisovanými v knize Jozue a Soudců.

6.1. Pelištejci

Pelištejci zaútočili na Kanaan později než Izraelci. Pronikali do země opačným směrem než Izraelci. Přicházeli ze západu. Patřili k národům, které využívaly rychlé lodi a operovaly na pobřeží Středozemního moře. Snažili se těmito výboji získat nové území. Na počátku dvanáctého století se tyto národy dokonce snažily o dobytí Egypta. Faraón Ramese III. odrazil jejich útok jen s obtížemi v bitvě, která se odehrávala asi roku 1190 př. Kr. v nilské deltě.⁹⁶

Za této situace se zdá, že po této bitvě se Pelištejci usazovali na jihozápadním pobřeží Kanaanu v podstatě se souhlasem faraóna. Pelištejci dokonce sloužili na egyptských lodích při snaze faraónů přičlenit Palestinu k Egyptu. Nejprve byli Pelištejci pod nadvládou Egypta, ale jak slábla moc egyptské říše, stávali se v podstatě nezávislým národem.⁹⁷ „Na pobřeží Kanaanu vytvořili Pelištejci pět pobřežních městských států: Gázu, Ašdód, Aškalón, Gat a Škrob, kde zaujali pozici vládnoucí vojenské kasty nad starším kanaánským obyvatelstvem.“⁹⁸

Z archeologického průzkumu vyplývá, že v oblasti nížin došlo k výměně kenaanského obyvatelstva ve městech obyvatelstvem s novou kulturou, zřejmě Pelištejci. Některé osady jako Tanaak, Megido, Bet-šan, Ašdód nebo Askalón byly osídleny novým obyvatelstvem, pravděpodobně právě Pelištejci. Svědčí o tom nálezy rozdílných pohřebních zvyklostí.⁹⁹

Pelištejci se snažili proniknout do oblasti jižního Judska. Izraelci se snažili získat stejné území jako Pelištejci a při tom se střetávali. „Izraelci obsadili západní strategické brány jak k Judskému pohoří, tak k judskému předhůří, k Přímořské nížině

⁹⁶ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 66.

⁹⁷ Srv. tamtéž, str. 66.

⁹⁸ Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu, str. 303.

⁹⁹ Srv. Jepsen, Alfred: Královská tažení ve Starém Orientu. Praha: Vyšehrad 1988, str.118.

(Šefele). Zde se srazili s Pelištejci. Tam, kde moderní silnice z Jafy a Ramlechu do Jeruzaléma vede horami mezi Sorejí a Eštaólem, stáli Pelištejci proti kmeni Danovců. Přímořská nížina (Šefela) byla dějištěm Samsonových siláckých kousků. Samsonův pád svědčil o dočasném vzestupu Pelištejců.¹⁰⁰

Pelištejci představovali pro Izraelce vážné nebezpečí, protože byli výbornými kováři a měli ve výzbroji železné zbraně, které Izraelci téměř vůbec neměli.¹⁰¹ Při zhotovování zbraní se železo začalo používat zřejmě již po roce 1200 př. n.l. Jeho používání bylo omezené, protože železo bylo velmi drahé. Železo bylo nejprve používáno pro nože a dýky, teprve v pozdějších dobách také k výrobě hrotů oštěpů. Pelištejci se zřejmě s výrobou železa seznámili již brzy po jeho vynálezu. Pelištejci se seznámili se způsobem výroby železa od Chetitů.¹⁰²

6.2. Samuel

Za doby Samuele dochází k výraznějšímu ohrožení Izraele Pelištejci. Stále více se začíná projevovat jejich válečná převaha vzhledem k lepší výzbroji představované železnými zbraněmi. Pelištejci si budují základnu v Judských horách, dokonce ve vzdálenosti asi jen 5 kilometrů od Jeruzaléma. Pelištejci měli monopol na zpracování železa. Oslabení Izraele využívali nepřátelé i na východní straně. Zde začali znovu útočit Ámonovci.¹⁰³

Za této situace viděli Izraelité jako řešení opuštění stávajícího systému vládnutí. Přestože Samuel takovou změnu nechtěl, nakonec přistoupil na tento požadavek kmenových náčelníků. Králem byl zvolen Saul. Snad nejen proto, že měl pěknou postavu, ale také zřejmě proto, že volbou krále z nejmenšího ze dvanácti kmenů, se měla neutralizovat rivalita početnějších kmenů. Dalším důvodem bylo to, že kmen Benjamínovců více než jiné kmeny trpěl od Pelištejců, byl totiž trvale obsazen Pelištejci.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 66.

¹⁰¹ Srv. tamtéž, str. 66-67.

¹⁰² Srv. Jepsen, Alfred: Královská tažení ve Starém Orientu, str. 117.

¹⁰³ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 68.

¹⁰⁴ Srv. tamtéž, str. 69.

Přesto je z biblického textu zřejmé, že ochota jít bojovat s Pelištejci nebyla u Izraelců velká. Saul musel použít pohružku likvidace obživy, tedy dobytka pro rodiny těch, kteří budou odmítat nastoupit do vznikající armády.¹⁰⁵

Ve starověku nebylo příliš obvyklé rozdělování vojenských sil do samostatných formací, které by byly postupně nasazovány. Spíše se velitelé zaměřovali na použití celé vojenské síly, což ovšem bylo problémem v případě neúspěchu operace. Pak ovšem chyběly zálohy, které by bylo možné použít. Izraelci vytvářeli právě menší jednotky, které operovaly s rychlým přiblížením nočním pochodem, menší jednotky pak překvapily nepřítele a dosáhly vítězství.¹⁰⁶

6.3. Jádro stálé armády

Významným krokem bylo vytvoření stálé armády. Izraelci vyrozuměli, že „potřebují stálé ozbrojené síly pod přímým velením krále, připravené okamžitě zasáhnout a v případě potřeby posilované co nejrychleji mobilizovatelnými kontingenty. Saul vytvořil první jádro stálé armády; vybral 3000 mužů, kteří trvale sloužili pod jeho velením.“(1S 13,1)¹⁰⁷ Za Davidovy vlády potom vznikla elitní jednotka podřízená přímo králi (2S 10,7 a 1Pa 19,8). Také byl vytvořen námezdný sbor, který byl připravený reagovat na jakoukoli hrozbu a útok (2S 8,18). Rovněž byl vytvořený sbor shromážděný v případě války, druh domobrany (2S 20,4.23).

6.4. Mikmáské tažení

Pelištejci se cítili ohroženi Jonatánovým tažením. Proto vyslali armádu, a to včetně válečných vozů. Chtěli zabránit Izraelcům vytvořit nezávislé království. Zřídili si základnu na Mikmásu. Tato pozice byla strategicky významná, protože Pelištejci tak mohli ovládat výstup z Judské pouště na hory Benjamínců, kde se obvykle shromažďovala izraelská vojska. Pelištejská základna také zpochybňovala Saulovu autoritu.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 71.

¹⁰⁶ Srv. tamtéž, str. 71.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 71-73.

¹⁰⁸ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 73.

Saul přesunul své jednotky na horu Migrón. Nepřítel byl donucen sledovat pohyby Izraelců. Pelištejci museli mít dobrou výzvědnou službu. Jonatán použil lsti. Se svým zbrojnošem se snažili vypadat, že nejsou Izraelci, přitom prováděli útoky na nepřítele. Pelištejci si ve zmatku začali plést nepřátelská vojska s vlastními. Nepřítel byl rychle poražen a dal se na ústup.¹⁰⁹

Zde se setkáváme s problémem, který se stával i v jiných armádách. Saul stál před otázkou, zda potrestat Jonatana, který se vypravil na bojovou výpravu bez konzultace s ním. Tento případ se objevuje i v dalších dějinách. Saul nakonec potrestán nebyl.¹¹⁰

6.5. David

Na příběhu Davida vidíme další fázi bojů Izraelců s Pelištejci. David získal bojové zkušenosti ještě za služby v Saulově vojsku. Zde se naučil používat guerillovou taktiku. „Svou moc David opíral o vlastní vojenskou družinu, skládající se z osob, které se ocitly mimo kmenový systém.“¹¹¹ Své veterány potom umístil v Chebrónském pohoří. Tito bývalí bojovníci měli v případě potřeby také zabezpečit obranu území, zejména při současné motivaci obrany svých domovů. Tento model se stal vzorem pro další generace.¹¹²

6.6. Dobytí Jeruzaléma

David správně vyhodnotil situaci a rozhodl se pokusit dobýt Jeruzalém. Jeho strategická poloha byla důležitá pro ovládnutí okolního území. Byl zde i přístup k moři. Dešťová voda stékala krytým tunelem do zásobníků vody. Zimní deště byly obvykle také vydatné, a tak mohly naplnit zásobníky vody. Dokonce „ještě v roce 1848, když obléhatelé odřízli židovský sektor města od všech vodních zdrojů, dešťová voda v městských cisternách stačila zabezpečit potřeby obyvatelstva po celou dobu obléhání.“¹¹³

¹⁰⁹ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 76-77.

¹¹⁰ Srv. tamtéž, str. 77.

¹¹¹ Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu., str. 68.

¹¹² Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 83-85.

¹¹³ Tamtéž, str. 85.

Archeologické vykopávky prováděné v Jeruzalémě v šedesátých létech minulého století ukázaly, že „z určitého místa položeného na východním úbočí ještě uvnitř městských hradeb byla proražena podzemní příkře se svažující chodba vedoucí ke svislé šachtě. Ode dna šachty byl pak zbudován horizontální kanál až k prameni, jímž do ní proudila voda.“¹¹⁴

Pro vodu bylo nutno sestupovat ostře se zatáčející chodbou, která byla osvětlena olejovými lampičkami. Za panování krále Chizkijáše byl tento kanál s malým úhlem sklonu protažen až do střední jeruzalémské doliny a voda z pramene pak vtékala do připravené nádrže.¹¹⁵

Davidovi se podařilo nejprve obsadit akropoli. Šlo o nejvyšší bod v terénu. Pak se ukázalo jako problém pokračování v útoku. Nakonec David dal příkaz k provedení útoku. Tajné průchody do bráněných míst bývají někdy nedostatečně střeženy. Obránci předpokládají, že o nich nepřítel neví. Toto útočníkům umožnilo, aby se dostali do pevnosti. Joab musel vystoupit 15 metrů tunelem, což byl obdivuhodný fyzický výkon.¹¹⁶

David dokončil vítězné tažení v dolině Refájců. Jednalo se o přímé útoky údolím Elah. Pelištejci Izraelce podcenili a také na to doplatili. Využití soutěsek a příkrých svahů Izraelci uměli a také zde se jim podařilo zaskočit Pelištejce. Poražení Pelištejci dokonce v táboře zanechali své bohy.¹¹⁷

Ve druhé bitvě se David rozhodl využít lesa. Opět v bitvě zvítězil. Davidovi se podařilo pelištejské státy zatlačit do defenzívy. Vznik Davidovy říše byl umožněn také tím, že v jeho době zeslábla moc Egypta a nebyly ani jiní silnější nepřátelé, kteří by ohrožovali jeho říši.

6.7. Opevnění izraelských osad

Izraelské osady měly nejprve zcela nedostatečné opevnění. Z archeologických výzkumů ale víme, že se na místě izraelských osad našlo i dokonalejší opevnění. Jde o nález pozůstatků citadely, která byla zbudována dosud neznámou technikou. Jednalo

¹¹⁴ Jepsen, Alfred: Královská tažení ve Starém Orientu, str.123.

¹¹⁵ Srv. tamtéž, str. 123.

¹¹⁶ Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 87

¹¹⁷ Srv. tamtéž, str. 89

se o systém kasematových zdí. Byly to prostory dobře chráněné proti nepřátelskému útoku. Ve vzdálenosti 1,5 m až 2 m byly zbudovány dvě rovnoběžné zdi, které byly spojené v přibližně stejných vzdálenostech příčnými stěnami, mezi oběma zdmi takto vznikly různě velké komory. Vykopávky v Gibeji ukázaly, že vnější zeď měla šířku asi 1,5 m a vnitřní 1,2 m.¹¹⁸

Archeologové zjistili, že komory byly používány současně jako skladiště. Takto byla tato stavba současně využívána k obranným i hospodářským účelům. Systém byl patrně vyvinut v Malé Asii a později prostřednictvím Chetitů a jejich vazalů se rozšířil až do Sýrie.¹¹⁹

Kenaanci naproti tomu měli propracovanější systém pevných opevnění. Hradby byly masivní, jejich vnější strana byla pokryta vápenohlinitou vrstvou. Izraelci se sice pokoušeli kenaanské hradby napodobit, ale jejich hradby ještě dlouho neměly tu šířku a nebyly tak mohutné jako kenaanské. Například v Násbě byly nejprve slabší hradby, které byly později zesíleny až na tloušťku 7,80 metrů.¹²⁰

Třetí způsob stavby opevněním byl používán později foinickými staviteli. Tento způsob je charakterizován kladením velmi dobře opracovaných kamenů na sebe. Tato opevnění byla stavěna za krále Šalamouna.

6.8. Střetnutí s Aramejci

Aramejci představovali pro Izraelce vážné nebezpečí. Jednalo se o západosemitské kočovné kmeny, které měly také společný jazyk aramejštinu. Na jejich původ není jednotný názor. Někteří je považují za pastevecké kmeny kočující na okraji syrské pouště, jiní se domnívají, že byli potomky západosemitských obyvatel Sýrie. Na počátku 1. tisíciletí se aramejské kmeny se začaly přesunovat a v průběhu 11. a 10. století před Kristem vznikly samostatné aramejské státy především v Sýrii. Aramejci nikdy nevytvořili jednotný stát. Písemné aramejské prameny se téměř nezachovaly. Asyrské nápisy popisují jen asyrsko-aramejské konflikty.¹²¹

¹¹⁸ Srv. Jepsen, Alfred: Královská tažení ve Starém Orientu, str.124-125.

¹¹⁹ Srv. tamtéž, str.126.

¹²⁰ Srv. tamtéž, str.126.

¹²¹ Srv. Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu., str. 32.

Aramejci představovali vojensky nebezpečnou sílu. Disponovali nejen velkým počtem bojovníků, ale také měli vojenské vozy. Obývali území, které zhruba odpovídá dnešním Golanským výšinám. Když David zaútočil na Amonovce, přišli jim na pomoc Aramejci. Izraelské bojovníky čekala bitva na dvou frontách – zepředu Amonovci, zezadu Aramejci. David v této bitvě zvítězil.¹²²

6.9. Změna organizace izraelské armády

David provedl důslednou reformu armády. Provedl reformu tak, aby byla armáda schopná plnit všechny jeho plány. Armáda byla pěší, ale jednotlivé kmeny se měly zaměřit na používání různých zbraní. Byli zde lučištníci a prakovníci, kopiníci s lehkými a těžkými kopími, jednotky, které vynikaly v boji v obtížném terénu.¹²³

Zapojení mužů do armády bylo vždy spojeno s nemožností obdělávat pole a provádět zemědělské práce. Počet bojovníků je také limitován možnostmi jejich zásobování a přepravy. V Davidově době byla snaha mírnit tyto následky načasováním bojových operací na období mimo hlavní zemědělské práce, například brzy na jaře. Toto pochopitelně nebylo možné vždycky. Nepřítel jistě někdy zaútočil i v jinou dobu.

David také vytvořil profesionální armádu mužů, kteří se i v době míru mohli cvičit v boji se zbraněmi. Tito vojáci měli lepší výzbroj a byli schopni bojovat i s těžšími zbraněmi.¹²⁴

Členění vojenských sil do formací je dáno snahou po důrazném úderu shromážděných vojsk, ale také po maximální schopnosti manévrovat.

Vidíme, že postupně došlo ke změně izraelské armády od doby, kdy Jozue dobýval Kennaan. Válka se stává spíše věcí státní politiky. Války začínají mít jiný charakter, není to již boj za Hospodina tak, jak je známe z knihy Jozue a Soudců.

¹²² Srv. Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války, str. 92-93.

¹²³ Srv. tamtéž, str. 97-98.

¹²⁴ Srv. tamtéž, str. 98-99.

7. Závěr

Téma biblických válek popisovaných ve Starém zákoně mě velmi zaujalo. Bylo pro mě překvapující, kolik nových informací jsem získal. Ve své bakalářské práci jsem se postupně zabýval bojovými taktikami starověkých armád se zaměřením zejména na egyptskou a asyrskou armádu. Dále jsem se věnoval problému svatých válek ve starověku. Toto téma je aktuální i dnes s ohledem na aktuální mezinárodní situaci. K tomuto tématu mně nejvíce zaujal článek Martina Prudkého o svatých válkách, který uvádím v seznamu použité literatury. Překvapivé pro mě byly různé názory na dataci knihy Jozue a událostí dobývání Kenaanu, jak jsem se s nimi setkal v literatuře. Za některými názory Finkelsteina je ale vidět možnou snahu o určitou senzacechtivost a také snad o snahu popularizovat téma a získat vyšší obrat za prodej knihy. Nicméně tyto názory by bylo potřeba ověřit i v další literatuře, to ale přesahuje možnosti této bakalářské práce.

Dále jsem se zabýval bitvami popsány v knize Jozue a Soudců, tyto bitvy jsem se snažil porovnat s bitvami po vzniku království a profesionalizaci izraelské armády.

V knihách Jozue a Soudců je velmi vidět motivace bojovníků, kteří bojovali za Hospodina. I když i u pohanských národů se objevuje také motiv svaté války, kdy bojovníci se snaží získat pohanské bohy na svou stranu, ti ale neexistují a tak to není možné. Naopak motivace bojovníků reálným Hospodinem, s nímž mnozí měli osobní zkušenost víry, přináší skutečné pozitivní výsledky v bojové činnosti. V tomto směru se mně zdálo i nedostatečné rozlišení Martina Prudkého o svatých válkách pohanských národů a svaté válce, kterou vedl Izrael za Hospodina. Podobný přístup jsem zjistil také u Thomase Römera. Pokud by se oboje stavělo na stejnou úroveň, mohl by zanikat rozdíl mezi pohanskými bohy, kteří byli v mytologii starověkých národů, a reálně existujícím Hospodinem.

Dále bylo pro mě zajímavé i překvapující, že bojovníci byli do bitev na rozšíření Kennanu povoláváni téměř na základě dobrovolnosti. Existovalo více možností, jak se vyhnout vojenské službě, zasadit vinici, postavit nový dům nebo se zasnoubit s ženou. U Gedeóna pak vidíme obzvlášť výraznou snahu po výběru vhodných bojovníků i za cenu minimalizace bojové jednotky. Je vidět, že motivace bojovníků musela být výborná, a tak Izraelité dosáhli dobrých vojenských výsledků.

Při psaní své bakalářské práci jsem si potvrdil svůj předpoklad, že se bitvy popisované v knihách Jozue a Soudců skutečně staly, protože odpovídá popis terénu, avšak není příliš jasné, kdy a v některých případech není jednoznačná ani identifikace válčících stran.

Na události odehrávající se v knize Jozue Soudců je možné se dívat jak z pohledu biblických komentářů, kdy zejména srovnáváme tyto události s jinými knihami Písma, tak z pohledu snahy o rekonstrukci bitev, její topografii a podobně. Oba dva pohledy se přitom nemusí vzájemně vylučovat, ale naopak doplňovat.

Bibliografie

- 1/ Romer, Thomas: Skrytý Bůh. 1. vyd. Jihlava, Mlýn, 2006. Přeložil Jan Dušek. Přeložil z: Dieuobscur, vyd. Labor et fides, 1998. ISBN 80-86498-16-6.
- 2/ Herzog, Chaim a Mordechai, Gichon: Biblické války. Přel. Luděk Matyska. 1. vyd. Brno: Nové obzory, 1999. Přeložil z: Battles of the Bible. ISBN 80-7242-053-4.
- 3/ Starozákonní překladatelská komise: Výklad ke Starému zákonu II. Díl II. Knihy výpravné (Jozue až Ester) 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-154-8.
- 4/ Prosecký, Jiří: Encyklopedie starověkého Předního východu. 1. vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.
- 5/ Jepsen, Alfred: Královská tažení ve Starém Orientu. Přel. Jiří Prosecký. Praha: Vyšehrad 1988. Přeložil z: Von Sinuhe bis Nabukadnezar, Berlin: 1979. ISBN 33-769-87.
- 7/ Allmen, Jean-Jaques von Allmen: Biblický slovník. Praha: Kalich 1987. Přeložil z: Vocabulaire biblique, Delachaux et Niestles, 1964.
- 8/ Jan Šimsa: Za války a po válce in: Sborník textů k 50. výročí ukončení 2. světové války. Uspořádal Jan Čapek. Středokluky: 1995. ISBN 80-901910-3-7.
- 9/ Prudký, Martin: Tzv. „svaté války“ ve starověkém Orientu a ve zvěstování bible in: Zpravodaj SKŽ číslo 50 roku 2004/5764.
- 10/ Sakenfeld, Katharine Doob: The new interpreter's dictionary of the Bible. Volume 5, S-Z. Nashville, Tenn. : Abingdon Press, 2009. ISBN 9780687333950.
- 11/ Anglím, Simon a kol.: Bojové techniky starověkého světa. Přel. Josef Bartoň. Praha: Deus, 2006. ISBN: 80-86215-88-1.
- 12/ McConville, J. Gordon: Joshua. Grand Rapids, Mich. ; Cambridge : William B. Eerdmans Publishing Company, 2010. ISBN 978-0-8028-2702-9.
- 13/ Finkelstein, Izrael: Objevování Bible. Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie. Praha: Vyšehrad 2010. Přeložila Marie Čápková. ISBN 978-80-7429-044-2.
- 14/ The new interpreter s bible. Volume II. Abingdom Press: Nashville, 1998. ISBN 13:978-0-687-27815-2.

- 15/ Bible. Písmo Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. 8. vydání (1. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2001. ISBN 80-85810-29-8.
- 16/ The Holy Bible containing the Old and New testaments. Revised standard version. Revised 1946-1952. New York, Glasgow, Toronto: Bible Society, 1971. ISBN 0 564 00091 4.
- 17/ Die Bibel. Altes und Neues Testament. Stuttgart : Katolische Bibelanstalt GmbH, 1980. ISBN 3-451-28000-0.
- 19/ Niditch, Susan: Judges. A Commentary. Louisville, Ky. : Westminster John Knox Press, 2008. ISBN 978-0-664-22096-9.
- 20/ Piškula, Jiří: Svatá válka v Koránu a Bibli in Getsemany 2010, číslo 4, str. 108.
- 21/ Rops, Daniel: Biblia a jej lud. Trnava: Dobrá kniha, 1991. Přeloženo z: Historie Sainte –Le peuple de la Bible, 2. vyd., 1956. ISBN 0-919865-64-X.
- 22/ Bič, Miloš: Ze světa Starého zákona I. Praha, Kalich 1986.

Sekundární literatura

1/ Smend, Rudolf: Zur ältesten Geschichte Israels. Gesammelte Studien Band 2. München: Chr. Kaiser Verlag, 1987. ISBN 3-459-01704-X.

2/ / Biblický atlas. Přeložili Bohuslav Procházka, Pavel Jartym a Jan Spousta. Praha: Česká biblická společnost, 1996. Přeložili z: The times concise atlas of the bible, London: Harper Collins Publisher 1991. ISBN 80-85810-09-3.

3/ Haag, Herbert: Biebel – Lexikon. Lipsko: St. Benno – Verlag GmbH, 1970.

4/ Novotný, Adolf: Biblický slovník. 3.vyd. Praha : Kalich ; Česká biblická společnost, 1992.

5/ Rendtorff, Rolf: Hebrejská bible a dějiny. Přel. Jiří Hoblík. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. Přeložil z: Das Alte Testament – Eine Einführung, Neuenkirchen – Vluyn: Neuenkircheren Verlag des Erziehungsvereins GmbH, 1988. ISBN 8070216344.

6/ Balabán, Milan: Bojovníci a trpitelé. Heršpice: Eman, 1994. ISBN 80-900696-6-5.